

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Козирєва О. В., Сагайдак-Нікітюк Р. В., Євтушенко В. А., Деренська Я. М., Євтушенко Г. В.

1. Вступ

Соціально-економічний розвиток України базується на докорінних позитивних змінах, які відбуваються у регіонах. Так, трансформаційні перетворення в Україні по-різному позначилися на розвитку її регіонів: деякі з них зуміли мобілізувати свій потенціал і поступово адаптуються до складних економічних умов розвитку, в той час як інші, як і раніше, перебувають у стані глибокої економічної стагнації, що призвело до зростання в останні роки регіональної нерівності.

Отже, враховуючи складність сучасних процесів соціально-економічного розвитку регіонів України, загальної оцінки потребує визначення рівнів соціально-економічного розвитку регіонів України.

2. Об'єкт дослідження та його технологічний аудит

Об'єктом дослідження є процес просторового соціально-економічного розвитку регіонів України. Предметом дослідження виступає теоретико-методологічне забезпечення дослідження диференціації соціально-економічного розвитку регіонів у просторовій економіці України.

3. Мета та задачі дослідження

Мета статті полягає в розробці методичного забезпечення дослідження диференціації соціально-економічного розвитку регіонів у просторовій економіці України.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити ряд завдань:

- розроблено концепцію просторового соціально-економічного розвитку регіонів України;
- побудовано структурно-логічну схему оцінки факторів економічного зростання регіонів;
- обґрунтовано методичний підхід до ідентифікації стадії проблемності соціально-економічного розвитку регіонів країни;
- визначено систему понять, що описують диференціацію соціально-економічного розвитку регіонів у просторовій економіці країни.

4. Дослідження існуючих рішень проблеми

Сучасні процеси соціально-економічного розвитку регіонів України є складними та слабо визначеними і потребують детального аналізу з метою визначення чинників їх нерівномірності.

У науковій економічній літературі пропонуються три основні підходи до дослідження соціально-економічних процесів, які ґрунтуються на: моделюванні, аналітичних схемах або комбінації обох напрямків разом [1–3]. Кожний з

наведених вище підходів має певні недоліки та переваги, які добре проаналізовані у роботі [4]. Ґрунтуючись на ній визначимо, що на першому етапі даного дослідження буде використовуватися підхід аналітичних схем.

В роботах [5–11] досліджувалися процеси соціально-економічного розвитку регіонів.

Так, в роботах [5, 6] закладено основи для моделювання соціально-економічного розвитку країн та їх регіонів на основі виділення центральних та периферійних територій.

Автори роботи [7] досліджували фактори ендогенного регіонального зростання з урахуванням контексту сучасних проблем для досягнення сталого розвитку регіонів.

У своєму дослідженні автори роботи [8] визначають критерії та показники типології розвитку регіонального економічного простору в умовах формування мережевої економіки з використанням структурного підходу до аналізу господарських взаємодій у регіоні.

На пріоритетній ролі держави в забезпеченні економічного зростання наголошували [9, 10].

Теоретичні та практичні структурні моделі розвитку припускають, що відмінності регіонального розвитку є результатом їх лінійного переходу від одного етапу, що відображує процеси соціально-економічних перетворень, до іншого [11].

Разом з тим, обґрунтування актуального підходу до визначення рівня соціально-економічного розвитку регіонів країни потребує поглибленого розвитку, що й визначає актуальність даної статті.

5. Методи дослідження

Методологія статті базується на теоріях та концепціях соціально-економічного та просторового розвитку регіонів. Отримання наукових результатів базувалося на використанні таких методів та прийомів:

- аналізу та синтезу, логічного конструювання – для обґрунтування гіпотез концепції просторового соціально-економічного розвитку регіонів України;
- матричного підходу – для ідентифікації проблемних регіонів у площині їх соціально-економічного розвитку;
- шкалювання та економічної компаративістики – для оцінки динамічності економічного зростання регіонів;
- формалізації та структурної декомпозиції – для структуризації факторів економічного зростання регіонів;
- контент-аналізу – для побудови класифікації соціально-економічного стану регіонів країни та визначення послідовності зростання проблемності їх соціально-економічного розвитку, а також для уточнення сутності понять, що описують диференціацію соціально-економічного розвитку регіонів у просторовій економіці країни.

6. Результата дослідження

Аналітична схема для оцінки стадії проблемності соціально-економічного розвитку регіонів країни наведена на рис. 1.

Рис. 1. Аналітична схема ідентифікації стадії проблемності соціально-економічного розвитку регіонів країни

Одним із головних показників, які визначають рівень економічного розвитку регіонів країни, є ВВП на одну особу. На рис. 2 наведено розподіл регіонів України за цим показником у 2014 р.

Як видно з рис. 2 лідером в країні за показником ВВП на одну особу є м. Київ – 109402 грн., який значно випереджає другий за значенням цього показника Дніпропетровський регіон – 46333 грн. На наступних місцях Київська – 39988 грн., Полтавська – 39962 грн., Донецька – 37830 грн. та Харківська області – 31128 грн. Аутсайдерами за ВВП на одну особу в країні є Чернівецька – 15154 грн., Тернопільська – 16819 грн., Рівненська – 19003 грн. та Херсонська області – 19311 грн.

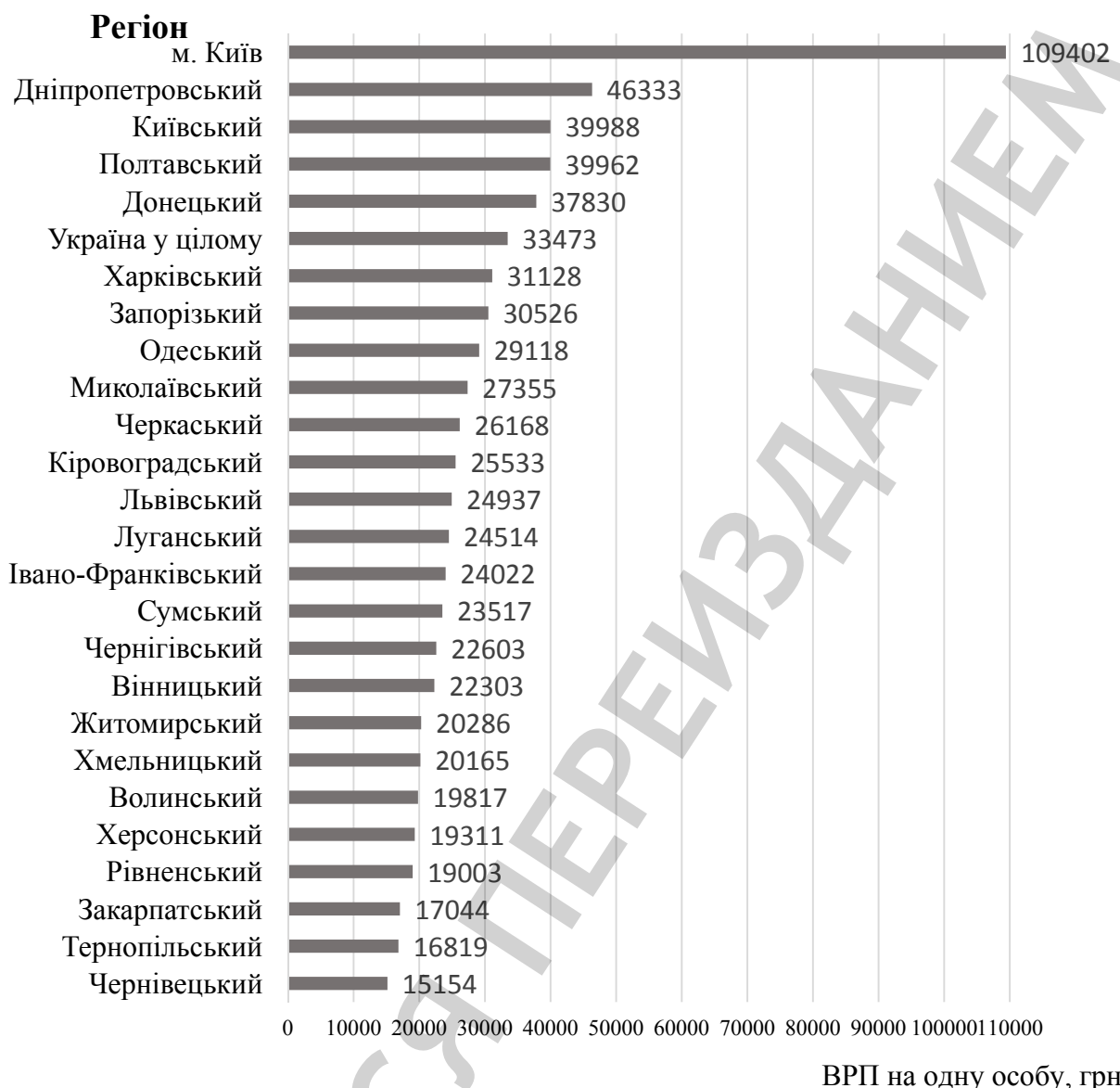

Рис. 2. Діаграма розподілу регіонів України за показником ВРП на одну особу в 2014 р.

Найбільше зростання показника ВРП на одну особу до середнього значення по Україні в 2014 р. у порівнянні з 2001 р. відбулося в Київській – 26,4%, Дніпропетровській – 17,4%, Донецькій – 13,8% і Полтавській областях – 12,0%. У той же час зменшення показника спостерігалось у Сумській – 23,3%, Запорізькій – 18,0%, Рівненській – 15,1% та Одеській областях – 15,0%.

Якщо економічний розвиток регіонів країни вченими та практиками часто характеризується одним показником – ВРП на одну особу, то соціальний розвиток як правило декількома. Так, аналіз ряду робіт [5–11] дозволяє запропонувати наступний їх набір: доходи на одну особу, коефіцієнт безробіття та коефіцієнт міграції.

За показником доходів на одну особу регіони України в 2014 р. розподілилися наступним чином (рис. 3).

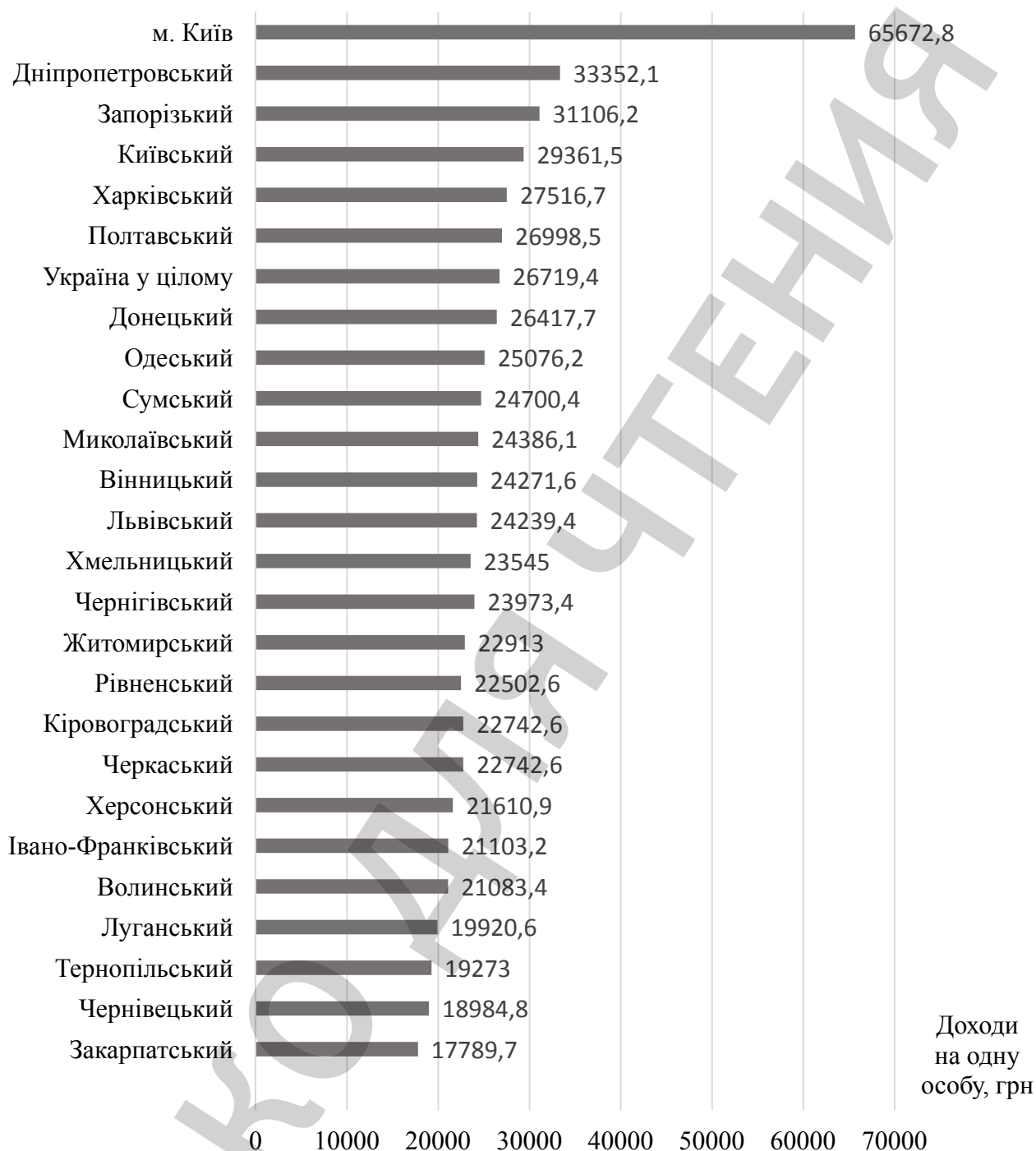

Рис. 3. Діаграма розподілу регіонів України за показником доходу на одну особу в 2014 р.

Як видно з рис. 3 лідером за показником доходу на одну особу в країні є м. Київ – 65672,8 грн., який значно випереджає другий за значенням цього показника Дніпропетровський регіон – 33352,1 грн.

На наступних місцях Запорізька – 31106,2 грн., Київська – 29361,5 грн., Харківська – 27516,7 грн. і Полтавська області – 26998,5 грн. Аутсайдерами за доходами на одну особу в країні є Закарпатська – 17789,7 грн., Чернівецька – 18984,8 грн., Тернопільська – 19273,0 грн. і Луганська області – 19920,6 грн.

За показником рівня безробіття населення регіони України в 2014 р. розподілилися наступним чином (рис. 4).

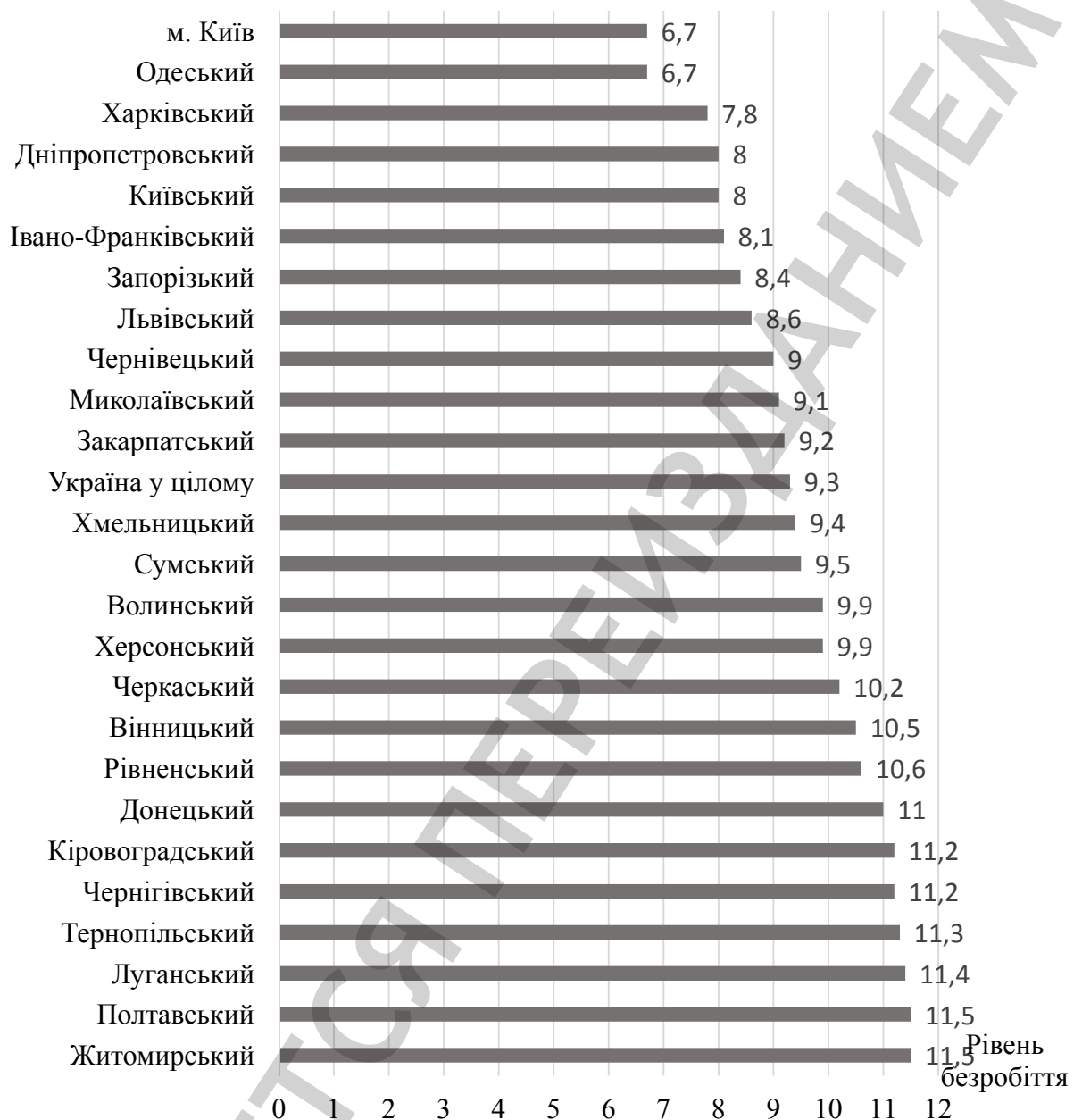

Рис. 4. Діаграма розподілу регіонів України за показником рівня безробіття населення в 2014 р.

Як видно з рис. 4 лідером за показником рівня безробіття в країні є м. Київ – 6,7 %, Одеська – 6,7 % та Харківська області – 7,8 %, а аутсайдерами – Житомирська – 11,5%, Полтавська – 11,5 % і Луганська області – 11,4 %.

За коефіцієнтом міграції регіони України в 2014 р. розподілилися наступним чином (рис. 5).

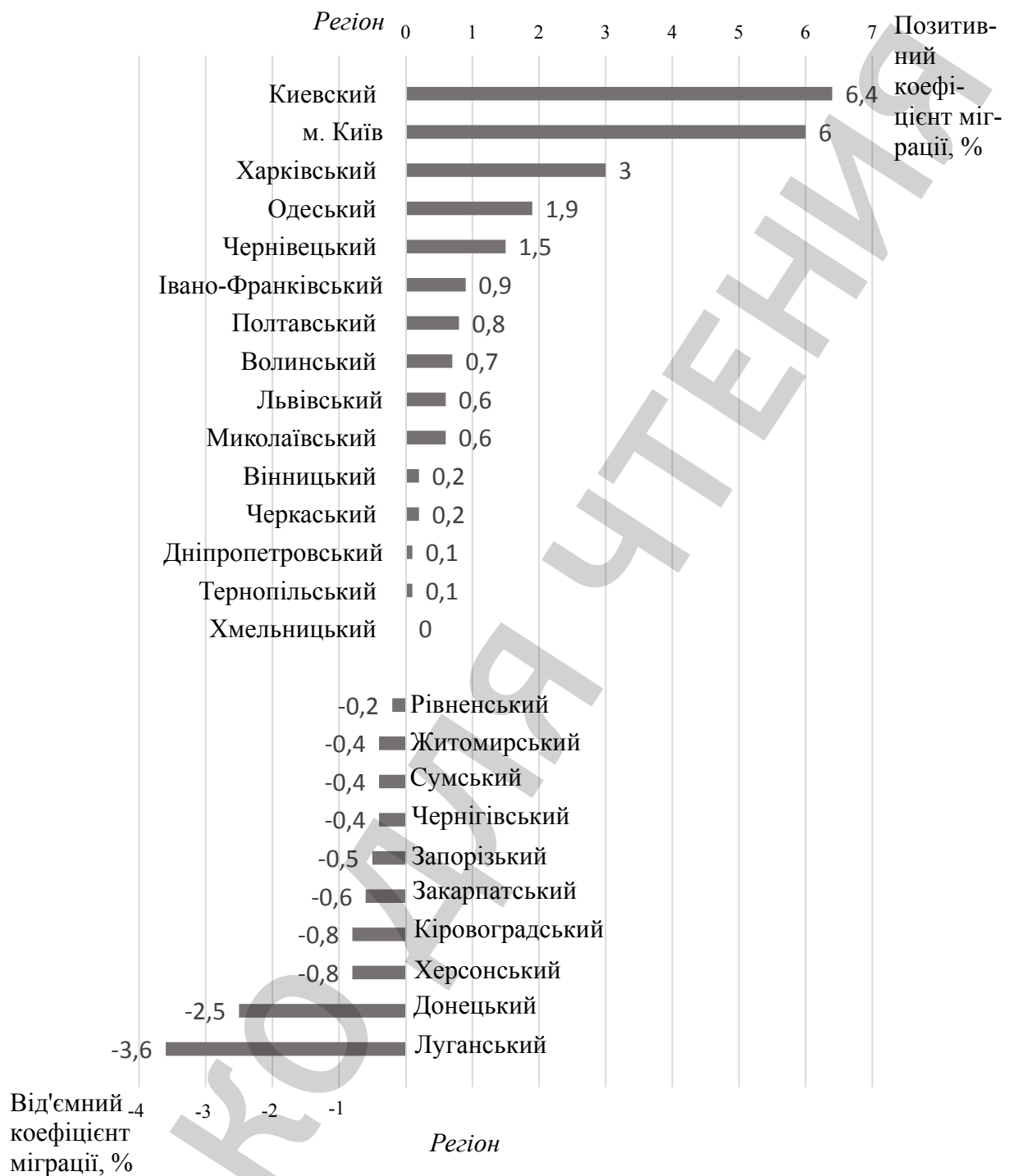

Рис. 5. Діаграма розподілу регіонів України за коефіцієнтом міграції

Як видно з рис. 5 найбільший позитивний коефіцієнт міграції в країні мали Київська область – 6,4%, м. Київ – 6,0% і Харківська область – 3,0%, а від’ємний – Луганська (–3,6%) і Донецька області (–2,5%).

Результати інтегральної оцінки соціального розвитку регіонів України (I_C) за показником, який запропоновано у роботі [5], представлена на рис. 6.

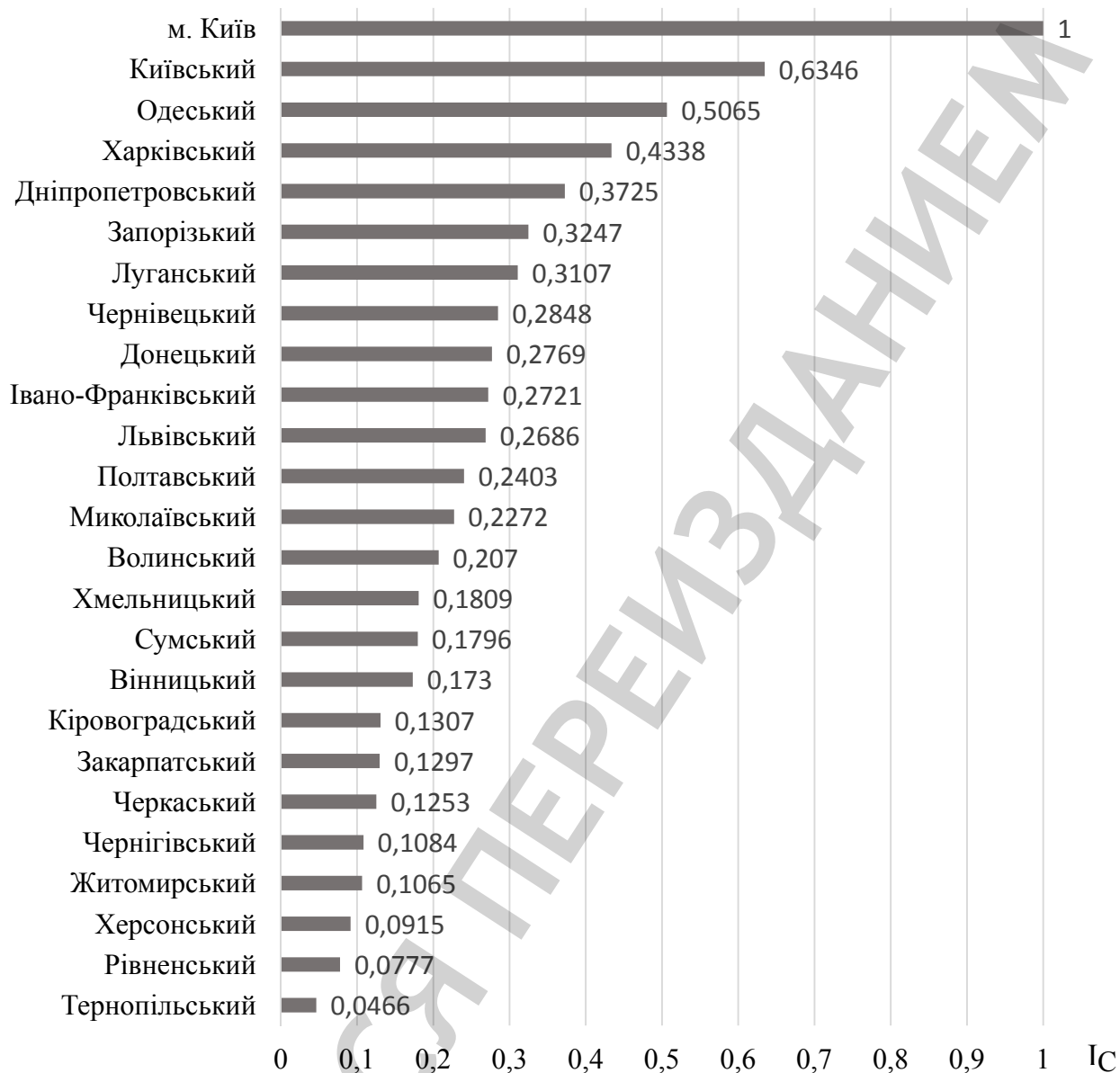

Рис. 6. Діаграма розподілу регіонів України за інтегральним показником соціального розвитку в 2014 р.

Як видно з рис. 6 за інтегральним показником соціального розвитку м. Київ – 1,0 суттєво випереджає інші регіони країни. На другому місці Київська – 0,6346, далі Одеська – 0,5065, Харківська – 0,4338 та Дніпропетровська області – 0,3725.

Треба зазначити, що наведені вище показники соціально-економічного розвитку регіонів України мають різноспрямований характер і не мають порогових значень, які б засвідчували їх проблемність, а також необхідність державної підтримки.

Згідно з рис. 1 на другому етапі здійснюється оцінка однорідності соціально-економічного простору України. Для цього використовується коефіцієнт варіації [11].

В Україні у 2002-2014 рр. цій показник по ВРП на одну особу мав наступну динаміку (рис. 7).

Коефіцієнт
варіації, %

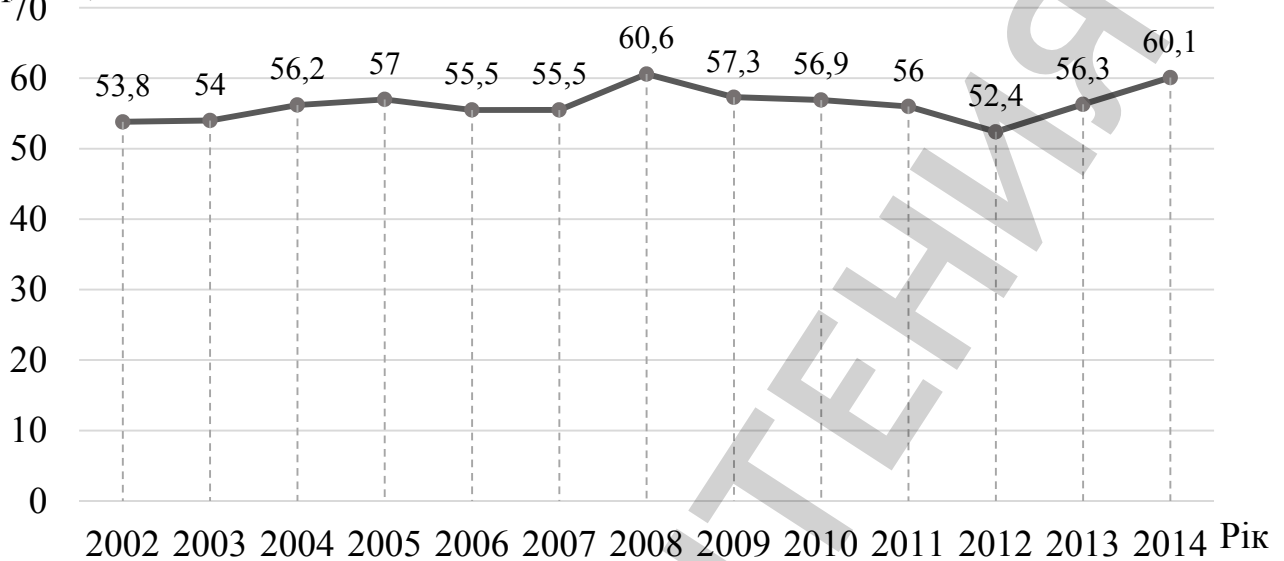

Рис. 7. Динаміка коефіцієнта варіації ВРП на одну особу за регіонами

Як видно з рис. 7 за період, що аналізується, коефіцієнт варіації за показником ВРП на одну особу мав тенденцію до збільшення на 11,7%, з 53,8% у 2002 р. до 60,1% у 2014 р.

Згідно шкали, яка наведена в табл. 1, можна констатувати, що у 2014 р. економічний простір України за показником ВРП на одну особу досяг ступеня неоднорідності.

Таблиця 1

Шкала визначення ступеню однорідності соціально-економічного простору

Коефіцієнт варіації, %	Ступінь однорідності соціально-економічного простору
≤ 30	Однорідний
30-60	Середнього ступеня однорідності
≥ 60	Неоднорідний

За період, що аналізується, коефіцієнт варіації за показником наявного доходу на одну особу мав тенденцію до збільшення – на 177,6% з 15,6% у 2002 р. до 27,7% у 2014 р. (рис. 8).

Коефіцієнт
варіації, %

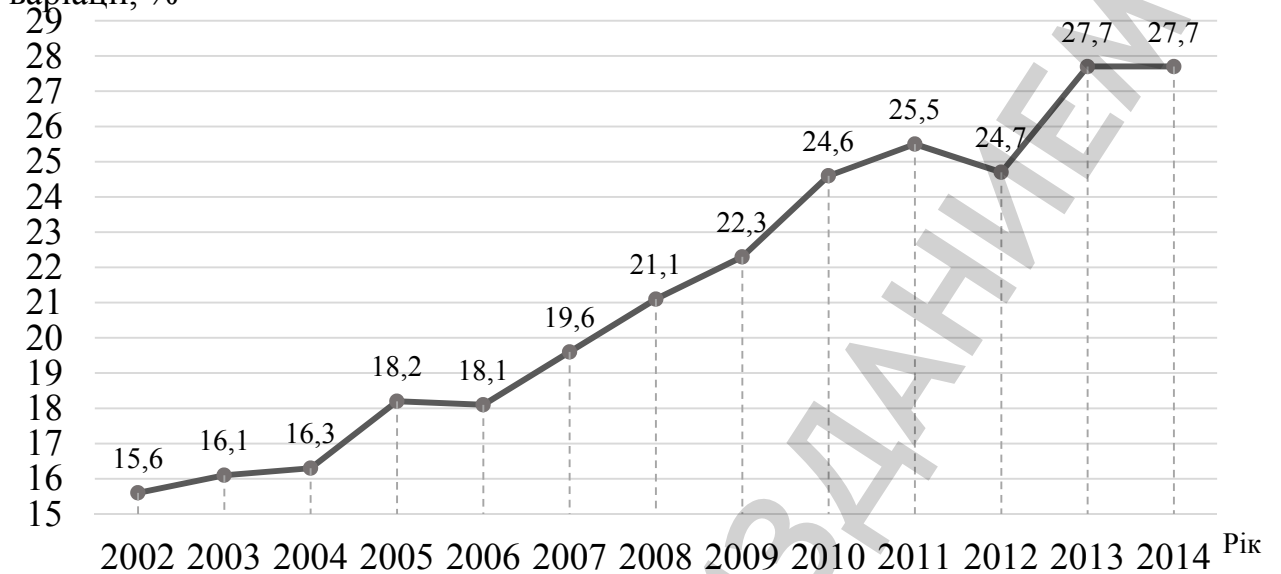

Рис. 8. Динаміка коефіцієнта варіації наявного доходу на одну особу регіонів України в 2002–2014 рр.

Згідно зі шкалою, яка наведена в табл. 1, незважаючи на суттєве зростання, соціальний простір України за показником наявного доходу на одну особу поки що залишається однорідним.

Коефіцієнт варіації за показником рівня безробіття зменшився з 21,1% в 2002 р. до 16,8% у 2014 р. або на 20,4% (рис.9).

Коефіцієнт
варіації, %

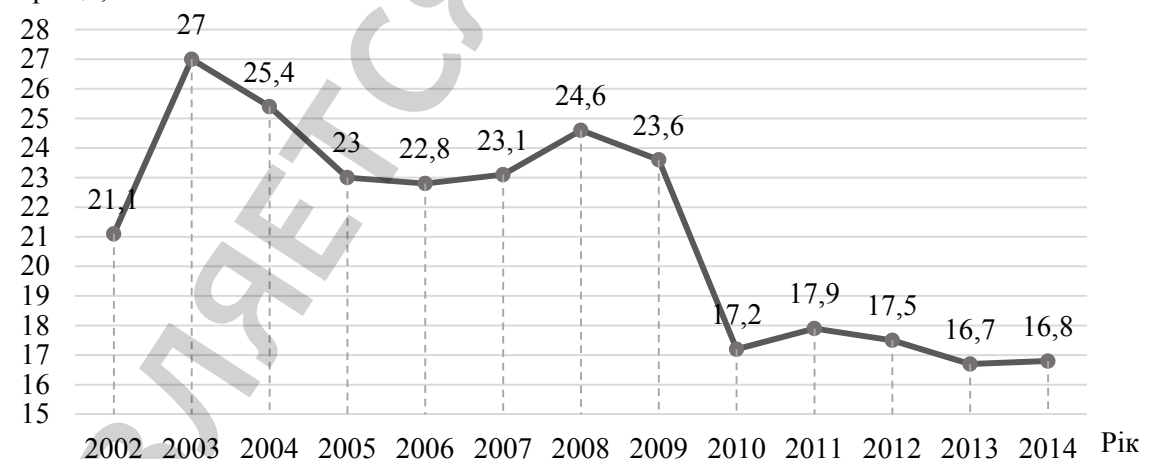

Рис. 9. Динаміка коефіцієнта варіації рівня безробіття населення регіонів України в 2002-2014 рр.

Згідно зі шкалою, яка наведена в табл.1, соціальний простір України за показником рівня безробіття залишається однорідним.

Коефіцієнт варіації за інтегральним показником соціального розвитку збільшився з 43,2% в 2002 р. до 75,5% в 2014 р. або на 174,4% (рис. 10).

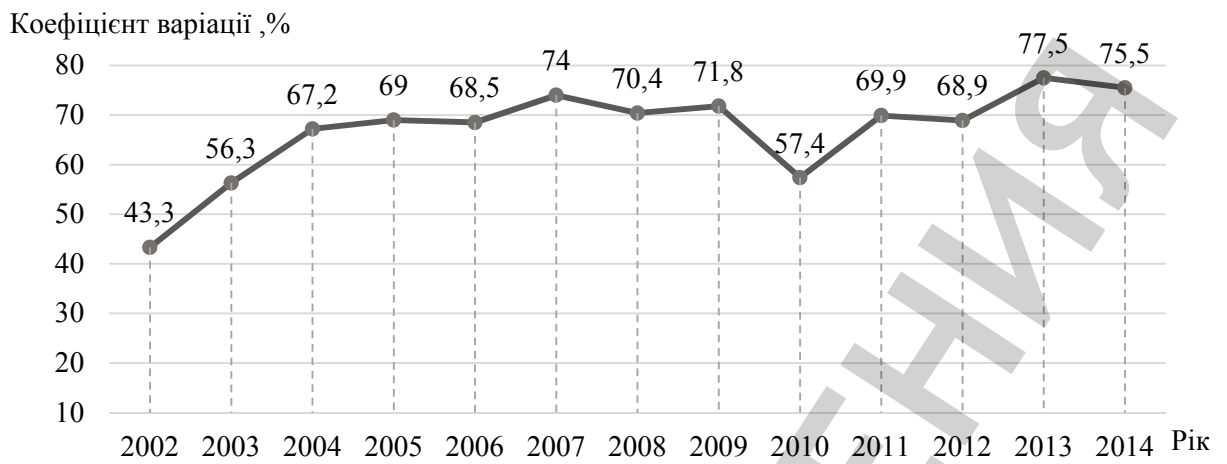

Рис. 10. Динаміка коефіцієнта варіації інтегрального показника соціального розвитку регіонів України в 2002-2014 рр.

Згідно зі шкалою, яка наведена в табл. 1, соціальний простір України за інтегральним показником соціального розвитку є неоднорідним і при цьому продовжує збільшуватися.

Згідно з рис. 1 на третьому етапі здійснюється оцінка асиметричності розподілу регіонів України в соціально-економічному просторі України (рис. 11). Для цього використовується коефіцієнт асиметрії [11].

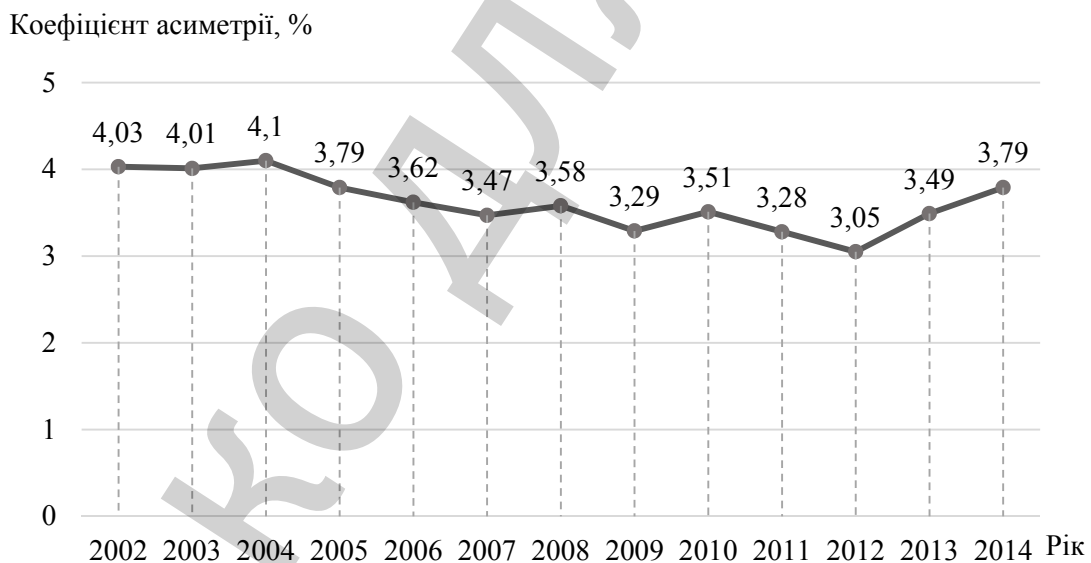

Рис. 11. Динаміка коефіцієнта асиметрії ВРП на одну особу регіонів України в 2002–2014 рр.

У 2002-2014 рр. за показником ВРП на одну особу розподіл регіонів України в економічному просторі мав правосторонню асиметрію, що свідчить про наявність у сукупності більшої їх кількості зі значенням менше середнього по країні.

За показником наявного доходу на одну особу розподіл регіонів України в соціальному просторі мав правосторонню асиметрію, що свідчить про наявність у сукупності більшої їх кількості зі значенням менше середнього по країні. При цьому за період, що аналізується їх кількість збільшилася (рис. 12).

Коефіцієнт асиметрії, %

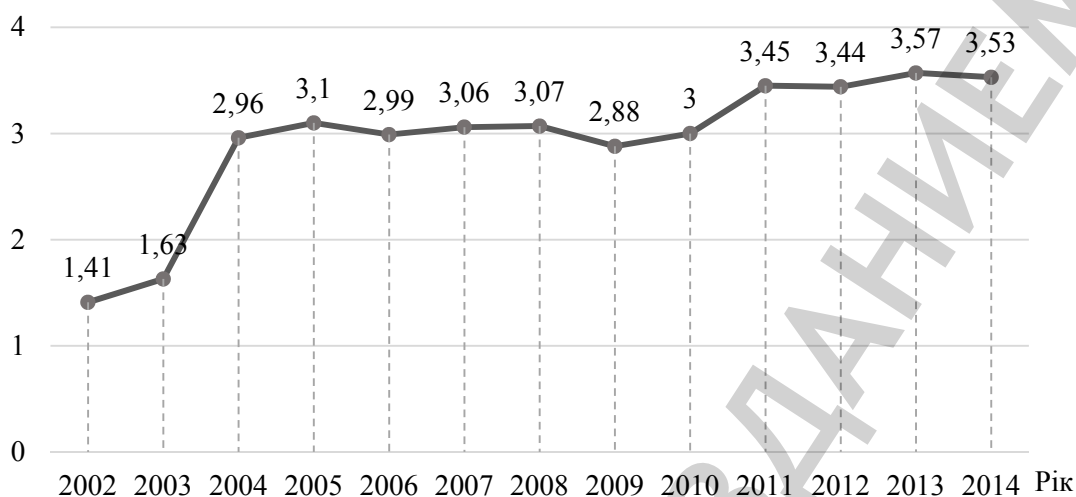

Рис. 12. Динаміка коефіцієнта асиметрії наявного доходу на одну особу регіонів України в 2002–2014 рр.

За показником рівня безробіття розподіл регіонів України в соціальному просторі мав незначну лівосторонню асиметрію, що свідчить про те, що вони симетрично розподілилися відносно середнього значення по країні (рис. 13).

Коефіцієнт асиметрії, %

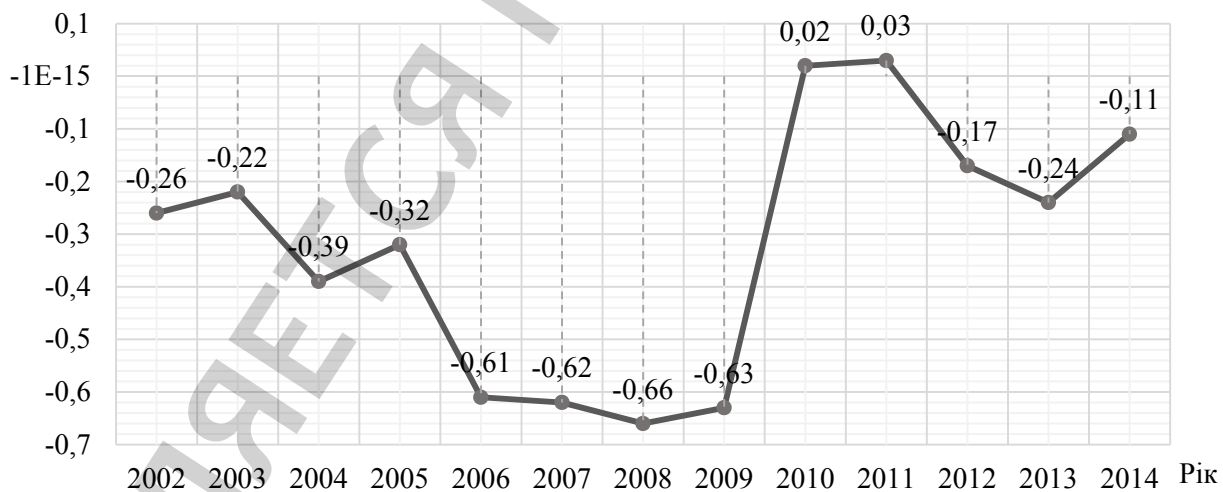

Рис. 13. Динаміка коефіцієнта асиметрії рівня безробіття населення регіонів України в 2002–2014 рр.

За інтегральним показником соціального розвитку регіони України в соціальному просторі мали правосторонню асиметрію, що свідчить про наявність у сукупності більшої їх кількості зі значенням менше середнього по країні. При цьому за період, що аналізується їх кількість збільшилася (рис. 14).

Коефіцієнт асиметрії, %

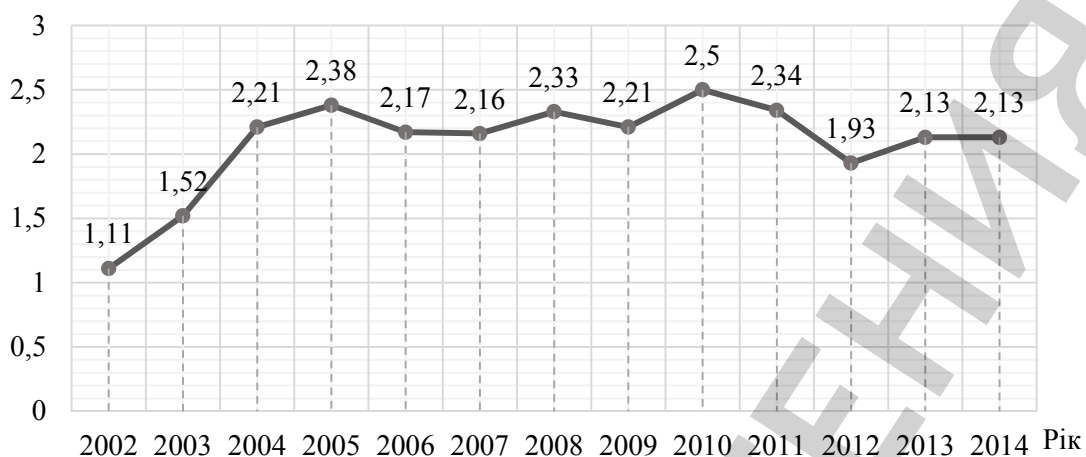

Рис. 14. Динаміка коефіцієнта асиметрії інтегрального показника соціального розвитку регіонів України в 2002–2014 рр.

Визначення проблемних регіонів в країні необхідно здійснювати за допомогою двухвимірної матриці в площині їх соціально – економічного розвитку (рис. 15).

I_e	6	$VI_e - HI_c$	3	$VI_e - CI_c$	1	$VI_e - BI_c$
Високий	Високої соціальної проблемності, але економічно безпроблемні		Середньої соціальної проблемності, але економічно безпроблемні		Соціально і економічно безпроблемні	
I_e^{BC}	8	$CI_e - HI_c$	4	$CI_e - CI_c$	2	$CI_e - BI_c$
Середній	Високої соціальної проблемності і середньої економічної проблемності		Середньої соціальної і економічної проблемності		Соціально безпроблемні, але середньої економічної проблемності	
I_c	9	$HI_e - HI_c$	7	$HI_e - CI_c$	5	$HI_e - BI_c$
Низький	Високої соціальної та економічної проблемності		Середньої соціальної та високої економічної проблемності		Соціально безпроблемні, але високої економічної проблемності	
	Високий	I_c	Середній	I_c^{BC}	Низький	I_c

Рис. 15. Матриця визначення проблемності регіонів України в площині їх соціально-економічного розвитку

У матриці, яка подана на рис. 15, в якості показників оцінки соціально-економічного розвитку використовуються відповідно інтегральний показник соціального розвитку (I_c) та інтегральний показник економічного розвитку – ВРП на одну особу (I_e), які розраховувалися вище.

В якості порогових значень (I_e^{BC} , I_e^C , I_C^{BC} , I_C^C), які розподілили матрицю на квадранти, виступають відповідно середні та вище середнього значення інтегральних показників соціального (I_C) і економічного (I_e) розвитку.

Згідно порогових значень матриця складається з 9 квадрантів, які характеризують наступний стан регіонів країни: соціально і економічно безпроблемні ($VI_e - VI_C$), середньої соціальної проблемності, але економічно безпроблемні ($VI_e - CI_C$), соціально безпроблемні, але середньої економічної проблемності ($CI_e - VI_C$), середньої соціальної проблемності, але економічно безпроблемні ($VI_e - CI_C$), середньої соціальної і економічної проблемності ($CI_e - CI_C$), соціально безпроблемні, але високої економічної проблемності ($HI_e - VI_C$), високої соціальної проблемності, але економічно безпроблемні ($VI_e - HI_C$), середньої соціальної та високої економічної проблемності ($HI_e - CI_C$), високої соціальної проблемності та середньої економічної проблемності ($CI_e - HI_C$), високої соціальної та економічної проблемності ($HI_C - HI_C$).

Згідно проведених розрахунків регіони України у 2002 і 2014 рр. в квадрантах матриці у площині проблемності соціально-економічного розвитку розподілилися наступним чином (рис. 16).

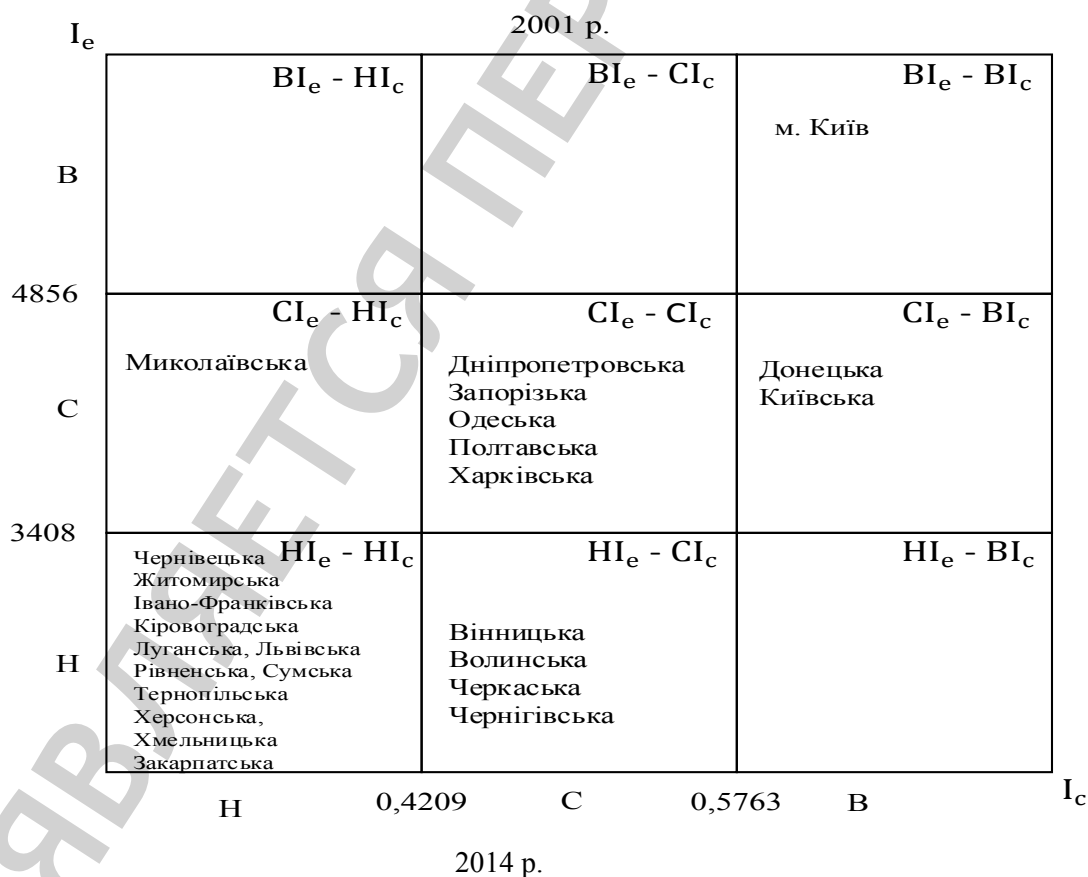

Рис. 16. Розподіл регіонів України в 2002 і 2014 рр. в квадрантах матриці в площині проблемності соціально-економічного розвитку

На рис. 17 наведено структуру розподілу регіонів України за рівнем проблемності їх соціально-економічного розвитку.

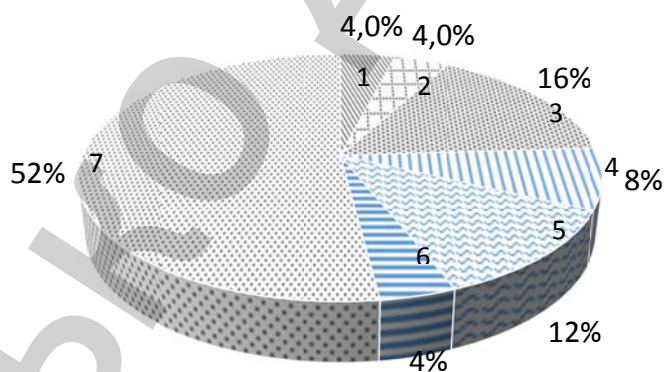

Рис. 17. Структура розподілу регіонів в Україні за рівнем проблемності їх соціально-економічного розвитку:

- 1) низька економічна та соціальна проблемність ($VI_e - VI_c$);
- 2) середня економічна та низька соціальна проблемність ($CI_e - VI_c$);
- 3) середня економічна та соціальна проблемність ($CI_e - CI_c$);
- 4) висока економічна та низька соціальна проблемність ($HI_e - VI_c$);
- 5) висока економічна та середня соціальна проблемність ($HI_e - CI_e$);
- 6) середня економічна та висока соціальна проблемність ($CI_e - HI_c$);
- 7) висока економічна та соціальна проблемність ($HI_e - HI_c$)

Суттєвий вплив на виникнення проблемності в соціально-економічному розвитку регіонів України, які подано вище, чинить динамічність їх ВРП на одну особу. На рис. 18 подано динаміку ВРП за регіонами України в 2002–2014 рр.

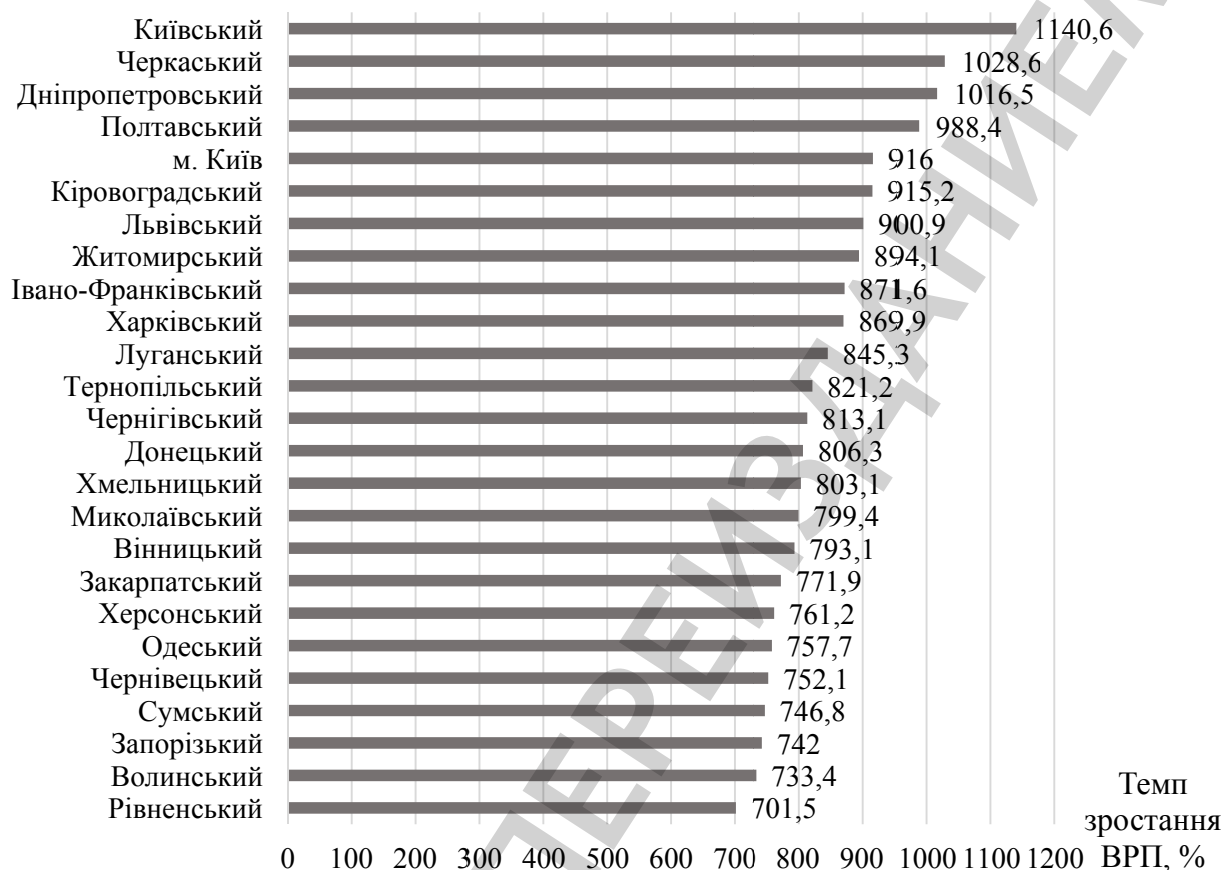

Рис. 18. Динаміка ВРП по регіонах України в 2002-2014 рр.

Як видно з рис. 18, в 2002 – 2014 рр. у країні найбільш динамічно розвивались Київська – 1140,6%, Черкаська – 1028,6%, Дніпропетровська – 1016,5% та Полтавська області – 988,4%. В той же час аутсайдерами за динамікою показника ВРП в країні у цей час були Рівненська – 701,5%, Волинська – 733,4%, Запорізька – 742,0% та Сумська області – 746,8%.

На рис. 19 наведено структуру розподілу регіонів України за динамічністю економічного зростання в 2002-2014 рр.

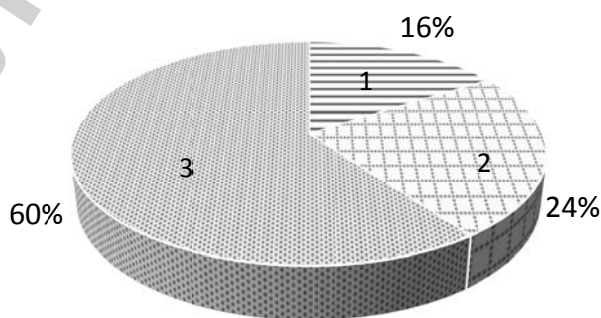

Рис. 19. Структура розподілу регіонів України за динамічністю економічного зростання: 1 – випереджаюча (ВР); 2 – наздоганяюча (НР); 3 – відстаюча (ВС)

Грунтуючись на роботах [12-14] пропонуються наступні критерії, за допомогою яких ідентифікуються типи динамічності економічного зростання (зміни ВРП) регіонів країни (табл. 2).

Таблиця 2

Критерії ідентифікації динамічності ВРП регіонів країни

Динаміка економіки регіону	Критерій
Випереджаюча (ВР)	$\frac{\Delta \text{ВРП}_i}{\Delta \text{ВРП}_{\text{BC}}} \geq 1,0,$ <p>де $\Delta \text{ВРП}_i$ – динаміка ВРП i-го регіону країни; $\Delta \text{ВРП}_{\text{BC}}$ – середнє значення динаміки регіонів країни, які мають значення цього показника вище за середнє по країні</p>
Наздоганяюча (НР)	$\Delta \text{ВРП}_{\text{C}} \leq \Delta \text{ВРП}_i < \Delta \text{ВРП}_{\text{BC}},$ <p>де $\Delta \text{ВРП}_{\text{C}}$ – середнє значення динаміки ВРП по регіонах країни</p>
Відстаюча (ВС)	$\frac{\Delta \text{ВРП}_i}{\Delta \text{ВРП}_{\text{C}}} < 1,0$
Деградуюча (Д)	$\Delta \text{ВРП}_i < 0$

Згідно критеріїв (табл. 2) до регіонів з випереджаючим зростанням ВРП віднесено: Дніпропетровську, Київську, Полтавську і Черкаську області; з наздоганяючим зростанням: Житомирську, Івано-Франківську, Кіровоградську, Львівську, Харківську області та м. Київ; з відстаючим зростанням: Вінницьку, Волинську, Донецьку, Закарпатську, Запорізьку, Луганську, Миколаївську, Одеську, Рівненську, Тернопільську, Херсонську, Хмельницьку та Чернігівську області (табл. 3).

Таблиця 3

Вплив типу динаміки ВРП на проблемність соціально-економічного розвитку регіонів України в 2002 – 2014 рр.

Регіон	2002 р.		2002-2014 рр.			2014 р.		
	$I_E - I_C$		Δ ВРП			$I_E - I_C$		
	кв адрант	анг	%	анг	к ластер	кв адрант	анг	на- прямок зміни
Вінницький	HI_e – CI_C		7 93,1	7	В С	HI_e – HI_C		↓
Волинський	HI_e – CI_C		7 33,4	4	В С	HI_e – HI_C		↓
Дніпропетровський	CI_e – CI_C		1 016,5		В Р	CI_e – CI_C		→
Донецький	CI_e – VI_C		8 06,3	4	В С	CI_e – CI_C		↓
Житомирський	HI_e – HI_C		8 94,1		Н Р	HI_e – HI_C		→
Закарпатський	HI_e – HI_C		7 71,9	8	В С	HI_e – HI_C	9	→
Запорізький	CI_e – CI_C		7 42,0	3	В С	CI_e – CI_C		→
Івано-Франківський	HI_e – HI_C		8 71,6		Н Р	HI_e – CI_C		↑
Київський	CI_e – VI_C		1 140,6		В Р	CI_e – VI_C		→
Кіровоградський	HI_e – HI_C		9 15,2		Н Р	HI_e – HI_C		→
Луганський	HI_e – HI_C		8 45,3	1	В С	HI_e – CI_C		↑
Львівський	HI_e – HI_C		9 00,9		Н Р	HI_e – VI_C		↑
Миколаївський	CI_e – HI_C		7 99,4	6	В С	HI_e – HI_C		↓
Одеський	CI_e – CI_C		7 57,7	0	В С	HI_e – VI_C		↓
Полтавський	CI_e – CI_C		9 88,4		В Р	CI_e – HI_C		↓
Рівненський	HI_e – HI_C		7 01,5	5	В С	HI_e – HI_C		→
Сумський	HI_e – HI_C		7 46,8	2	В С	HI_e – HI_C		→
Тернопільський	HI_e – HI_C		8 21,2	2	В С	HI_e – HI_C		→

Харківський	CI_e – CI_C	8 69,5	0	Н Р	CI_e – CI_C	→
Херсонський	CI_e – HI_C	7 61,2	9	В С	HI_e – HI_C	→
Хмельницький	HI_e – HI_C	8 03,1	5	В С	HI_e – HI_C	→
Черкаський	HI_e – CI_C	1 028,2		В Р	HI_e – HI_C	↓
Чернівецький	HI_e – HI_C	7 52,1	1	В С	HI_e – CI_C	↑
Чернігівський	HI_e – CI_C	8 13,1	3	В С	HI_e – HI_C	↓
м. Київ	VI_e – VI_C	9 16,0		Н Р	VI_e – VI_C	→

Як видно з табл. 3 динамічне зростання ВРП в 2002 – 2014 рр. дозволило одним регіонам: Дніпропетровському та Харківському і м. Києву втримати високі позиції за рівнем соціально – економічного розвитку, а іншим: Івано-Франківському і Львівському його підвищити.

Згідно коефіцієнта варіації за показником темпів зміни ВРП економічний простір України є однорідним (рис. 20).

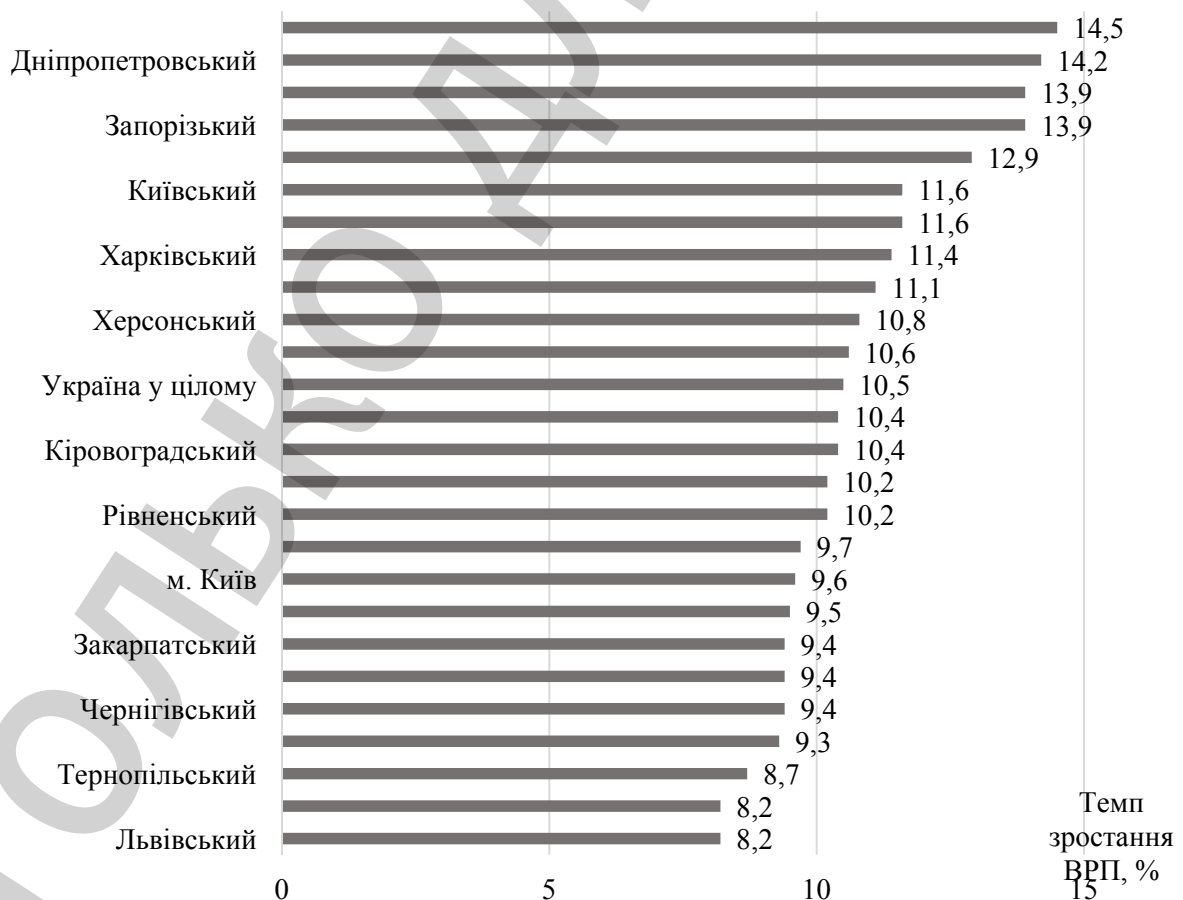

Рис. 20. Коефіцієнт варіації за показником темпів зміни ВРП по регіонах України за період 2002–2014 рр.

У науковій літературі та практиці господарювання для характеристики незадовільного рівня соціального та економічного розвитку регіонів використовуються такі поняття як «проблемні», «депресивні» та інші [19-25].

В табл. 4 наведені деякі з визначень цих понять.

Таблиця 4

Сутність понять, які характеризують проблемність соціально-економічного розвитку регіонів країни, в науковій літературі

Автор/джерело	Визначення поняття
Проблемні регіони	
А. Гранберг [8]	Проблемний район – територія, яка самотійно не в змозі вирішити свої соціально-економічні проблеми або реалізувати свій високий потенціал і тому потребує активної підтримки з боку держави
А. Мачихіна [19]	Проблемні регіони – кризисні, відсталі, депресивні і прикордонні регіони Півночі. Основними характеристиками даних регіонів є, насамперед: низький рівень життя населення, недолік інвестування, дефіцит робочої сили, міжетнічні конфлікти, застарілі виробництва
М.Толчінська [20]	Проблемний регіон – територія, що володіє впродовж тривалого часу низькими рівнями економічного потенціалу, розвитку виробництва та інвестиційної активності, рівнем життя населення, підвищеним рівнем безробіття порівняно з середнім в країні
Депресивні регіони	
А. Новікова [21]	Депресивні території – промислово розвинені території, кризовий стан яких є проявом структурної кризи економіки й нерівномірності розвитку промислового виробництва по галузях і регіонах України
І. Ярошенко [22]	Депресивні регіони – це такі, у яких економічне зростання відсутнє або є не значним
А. Клімов [23]	Депресивні регіони характеризуються процесами в економіці, що стагнують, соціальною напругою і низьким рівнем підприємницької активності, незалежно від їх геополітичного розташування
Слаборозвинені регіони	
А. Гранберг [8]	Слаборозвинені регіони – території з найбільш низькими показниками масштабів спеціального виробництва, вузькоспеціалізованою економічною переважно сировинною або аграрною орієнтацією
І. Ярошенко [22]	Слаборозвинені регіони – це такі, які мають низький економічний рівень або несприятливу структуру економіки

Ю. Іванов, А. Олійник [24]	Слаборозвинені регіони – проблемні регіони, які мають низьку інтенсивність господарської діяльності, низький рівень диверсифікації галузевої структури промисловості, значне відставання від інших регіонів за рівнем накопиченого виробничого потенціалу, слабкий науково-технічний потенціал, відносно слабка інфраструктурна забезпеченість територій (в тому числі транспортна), недостатньо розвинута соціальна сфера
Кризові регіони	
В. Керецман [25]	Кризові регіони – регіони, у яких системна криза викликає необоротні соціальні і політичні деформації
І. Ярошенко [22]	Кризові регіони – це такі, у яких економічне зростання відсутнє або є незначним
М.Толчинська [20]	Кризисні регіони відрізняються екстремальним характером економічних, соціально-політичних і екоприродних процесів

У роботі [19] зібрано основні підходи до визначення типів розвитку регіонів, на основі яких запропоновано наступну схему формування поняття «проблемні регіони» (рис. 21).

Рис. 21. Формування поняття «проблемні регіони» [19]

Грунтуючись на наведеному вище можна запропонувати наступну класифікаційну схему соціально-економічного стану регіонів країни (рис. 22).

Виходячи з наведених у табл. 4 визначень понять, які були класифіковані на рис. 22, послідовність (стадійність) зростання проблемності соціально-економічного розвитку регіонів країни має наступний вигляд: депресивні → слаборозвинені → кризові.

Рис. 22. Класифікація соціально-економічного стану регіонів країни

У такому разі шкала визначення стадії проблемності соціально-економічного розвитку регіонів країни буде наступною (табл. 5).

Таблиця 5

Шкала визначення стадії проблемності соціально-економічного розвитку регіонів країни

Стадія проблемності		Рівень проблемності	Динаміка зростання
Безпроблемні		$VI_e - VI_c$ $CI_e - VI_c$ $VI_e - CI_c$ $CI_e - CI_c$	ВР НР
Проблемні	Депресивні	$VI_e - VI_c$ $CI_e - VI_c$ $VI_e - CI_c$ $CI_e - CI_c$	ВС Д
	Слаборозвинені	$HI_e - VI_c$ $VI_e - HI_c$ $HI_e - CI_c$ $CI_e - HI_c$	ВР НР ВС Д
	Кризові	$HI_e - HI_c$	ВР НР ВС Д

Згідно зі шкалою, яка наведена у табл. 5, регіони України знаходяться на наступних стадіях проблемності соціально-економічного розвитку (табл. 6).

Таблиця 6

Ідентифікація регіонів України за стадією проблемності соціально-економічного розвитку в 2014 р.

Регіон	Рівень проблемності в 2002 р.	Динаміка зростання в 2002 – 2014 рр.	Рівень проблемності в 2014 р.	Стадія проблемності
м. Київ	$VI_e - VI_C$	НР	$VI_e - VI_C$	Безпроблемний
Київський	$CI_e - HI_C$	ВР	$CI_e - VI_C$	Безпроблемний
Дніпропетровський	$CI_e - CI_C$	ВР	$CI_e - CI_C$	Безпроблемний
Донецький	$CI_e - VI_C$	ВС	$CI_e - CI_C$	Депресивний
Запорізький	$CI_e - CI_C$	ВС	$CI_e - CI_C$	Депресивний
Харківський	$CI_e - CI_C$	НР	$CI_e - CI_C$	Безпроблемний
Львівський	$HI_e - HI_C$	НР	$HI_e - VI_C$	Слаборозвинений
Одеський	$CI_e - CI_C$	ВС	$HI_e - VI_C$	Слаборозвинений
Івано-Франківський	$HI_e - HI_C$	НР	$HI_e - CI_C$	Слаборозвинений
Луганський	$HI_e - HI_C$	ВС	$HI_e - CI_C$	Слаборозвинений
Чернігівський	$HI_e - CI_C$	ВС	$HI_e - CI_C$	Слаборозвинений
Полтавський	$CI_e - CI_C$	ВР	$CI_e - HI_C$	Слаборозвинений
Вінницький	$HI_e - CI_C$	ВС	$HI_e - HI_C$	Кризовий
Волинський	$HI_e - CI_C$	ВС	$HI_e - HI_C$	Кризовий
Житомирський	$HI_e - HI_C$	НР	$HI_e - HI_C$	Кризовий
Закарпатський	$HI_e - HI_C$	ВС	$HI_e - HI_C$	Кризовий
Кіровоградський	$HI_e - HI_C$	НР	$HI_e - HI_C$	Кризовий
Миколаївський	$CI_e - HI_C$	ВС	$HI_e - HI_C$	Кризовий
Рівненський	$HI_e - HI_C$	ВС	$HI_e - HI_C$	Кризовий
Сумський	$HI_e - HI_C$	ВС	$HI_e - HI_C$	Кризовий
Тернопільський	$HI_e - HI_C$	ВС	$HI_e - HI_C$	Кризовий

кий				
Херсонський	$HI_e - HI_C$	BC	$HI_e - HI_C$	Кризовий
Хмельницький	$HI_e - HI_C$	BC	$HI_e - HI_C$	Кризовий
Черкаський	$HI_e - CI_C$	BP	$HI_e - HI_C$	Кризовий
Черновецький	$HI_e - HI_C$	BC	$HI_e - HI_C$	Кризовий

Як видно з табл. 6 в Україні 4 регіони (16% від загальної кількості) є безпроблемними, 2 (8%) – депресивними, 6 (24%) – слаборозвинутими, 13 (52%) – кризовими.

Безпроблемні регіони країни мають високий або середній рівень економічної та соціальної безпроблемності ($1[BI_e - BI_C] - 1[CI_e - BI_C] - 2[CI_e - CI_C]$) і випереджаючу або наздоганяючу динаміку зростання ($2BP2HP$).

Для депресивних регіонів України характерний середній рівень економічної та соціальної проблемності ($2[CI_e - CI_C]$) і відстаюча динаміка зростання ($2BC$).

Слаборозвинені регіони країни мають середній або високий рівень економічної та низький, середній або високий рівень соціальної проблемності ($2(HI_e - BI_C) - 3(HI_e - CI_C) - 1(CI_e - HI_e)$) і відстаючу, наздоганяючу або випереджаючу динаміку зростання ($1BP2HP3BC$).

Для кризових регіонів України характерний низький рівень економічної та соціальної проблемності ($13(HI_e - HI_C)$) і відстаюча, наздоганяюча або випереджаюча динаміка зростання ($1BP2HP10BC$).

Грунтуючись на наведеному вище дослідженні можна сформулювати наступні визначення понять проблемності соціально-економічного розвитку регіонів країни.

Безпроблемні регіони – це ті, які мають високий або середній рівні економічного та соціального розвитку і випереджаючу або наздоганяючу динамічність економічного зростання.

Проблемні регіони – це ті, що є депресивними, слаборозвиненими або кризовими.

Проблемні депресивні регіони – це ті, які мають високий або середній рівні економічного та соціального розвитку і різну динамічність економічного зростання.

Проблемні слаборозвинені регіони – це ті, які мають високий, середній або низький рівні економічного та соціального розвитку і випереджаючу, наздоганяючу, відстаючу або депресивну динамічність економічного зростання.

Проблемні кризові регіони – це ті, які мають низький рівень економічного та соціального розвитку і випереджаючу, наздоганяючу, відстаючу або депресивну динамічність економічного зростання.

7. SWOT-аналіз результатів дослідження

Strengths. Запропонована операційна модель дослідження диференціації соціально-економічного простору країни дозволила позиціонувати регіони України в площині їх соціально-економічного розвитку.

Weaknesses. Невизначеність вичерпаного переліку факторів впливу на регіональну конкурентоспроможність на макро-, мезо- та локальному рівні, а також інноваційну активність суб'єктів господарювання, що функціонують на території регіону.

Opportunities. Формування інструментів державної підтримки вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів України. Державна політика регіонального розвитку повинна втілюватися у відповідних стратегіях, програмах, проектах та планах, що мають розроблятися з урахуванням недостатньої ефективності традиційних інструментів вирівнювання регіонального розвитку, таких як, наприклад, трансферти. Доцільно проводити постійний моніторинг показників економічного та соціального розвитку регіонів, для відстеження та своєчасного корегування його диференціації. Отже, застосування запропонованих інструментів здатне зменшити соціально-економічну нерівномірність регіонального розвитку в економічному просторі України, що набуває особливого значення під час посилення зовнішньополітичних викликів та загострення загрози цілісності країни.

Threats. Недосконалість існуючої просторово-територіальної, державної та податково-бюджетної системи суттєво знижує рівень соціально-економічного розвитку певних регіонів.

8. Висновки

1. Досліджено процеси соціально-економічного розвитку регіонів України та запропоновано аналітичну схему ідентифікації стадії проблемності соціально-економічного розвитку регіонів країни, яка включає такі напрями як формування системи часткових та інтегральних показників економічного та соціального розвитку, оцінка динамічності та асиметричності регіонального розвитку, ідентифікація стадії проблемності соціально-економічного розвитку регіонів на основі методу шкалювання.

2. Обґрунтовано систему часткових показників та на її основі розраховані інтегральний та узагальнюючий показники економічного та соціального розвитку регіонів України. Лідерами за інтегральним показником соціального розвитку у 2014 р. виступали м. Київ, Київський, Одеський, Харківський, Дніпропетровський та Запорізький регіони. Лідерами за узагальнюючим показником економічного розвитку у 2014 р. виступали м. Київ, Дніпропетровський, Київський, Полтавський, Донецький та Харківський регіони.

Доведено, що показникам, які характеризують економічний та соціальний розвиток регіонів України, притаманна асиметрія, яка свідчить про формування та закріплення тенденцій нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів України.

3. Розроблено методичні положення щодо позиціонування регіонів України в площині їх соціально-економічного розвитку. Ідентифіковано такі стани регіонів країни: соціально і економічно безпроблемні; соціально безпроблемні, але середньої економічної проблемності; середньої соціальної та високої економічної проблемності та ін.

Доведено, що деяким регіонам України, а саме Івано-Франківському, Луганському, Львівському, Чернівецькому вдалося у досліджуваному періоді покращити свої позиції у матриці оцінки соціально-економічного розвитку.

4. Обґрунтовано систему понять, що описує диференціацію соціально-економічного розвитку регіонів у просторовій економіці країни, яка складається з уточнених понять «безпроблемні регіони», «проблемні регіони», «пробле-

мні депресивні регіони», «проблемні слаборозвинені регіони», «проблемні кризові регіони».

Література

1. Piermartini, R. Demystifying Modelling Methods for Trade Policy [Text] / R. Piermartini, R. Teh. – Geneva: World Trade Organization, 2005. – 59 p.
2. Ostashko, T. O. Nadzvychnaii zakhody SOT dlia zakhystu rynkiv ahroprodovolchikh tovariv [Text] / T. O. Ostashko, L. Yu. Voloshchenko-Kholda. – Kyiv: Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2011. – 224 p.
3. Emerson, M. The Prospect of Deep Free Trade between the European Union and Ukraine [Text] / M. Emerson, T. H. Edwards, I. Gazizullin, M. Lucke, D. Muller-Jentsch. – Brussels: Centre for European Policy Studies, 2006. – 238 p.
4. Tochylin, V. O. Rynky realnoho sektora ekonomiky Ukrainy v instytutsionalnomu seredovyshchi SOT: koniunktura ta intehratsiia [Text] / ed. by V. O. Tochylyna. – Kyiv: Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2012. – 552 p.
5. Mackinder, H. J. The Geographical Pivot of History [Text] / H. J. Mackinder // The Geographical Journal. – 1904. – Vol. 23, No. 4. – P. 421–437. doi:[10.2307/1775498](https://doi.org/10.2307/1775498)
6. Mackinder, H. J. Geograficheskaia os' istorii [Text] / H. J. Mackinder // Polis. – 1995. – No. 4. – P. 162–169.
7. Capello, R. Handbook of Regional Growth and Development Theories [Text] / R. Capello, P. Nijkamp. – Elgar: Cheltenham; Northampton, 2009. – 542 p. doi:[10.4337/9781848445987](https://doi.org/10.4337/9781848445987)
8. Perroux, F. Economic Space: Theory and Applications [Text] / F. Perroux // The Quarterly Journal of Economics. – 1950. – Vol. 64, No. 1. – P. 89–104. doi:[10.2307/1881960](https://doi.org/10.2307/1881960)
9. Heiets, V. M. Transformatsiia modeli ekonomiky Ukrainy (ideolohiia, protyrichchia, perspektyvy) [Text] / V. M. Heiets et al. – Kyiv: Lohos, 1999. – 497 p.
10. Dekhtiar, N. Otsinka vplyvu zminy obsiahu derzhavnykh vydatkiv na ekonomichne zrostannia krain-chleniv Yevropeiskoho Soiuzu ta Ukrainy [Text] / N. Dekhtiar, I. Boiarko, O. Deineka // Visnyk Ukrainskoi akademii bankivskoi spravy. – 2013. – No. 1 (34). – P. 121–125.
11. Capello, R. Regional Economics [Text] / R. Capello; ed. by M. Fujita, P. Nijkamp. – London; New York: Routledge, 2007. – Vol. XXI. – 322 p.
12. Evstegneeva, L. P. Dogoniaiushchee razvitie: sovremennaia tarktovka [Text] / L. P. Evstegneeva, R. N. Evstegneev. – Moscow: Institute of Economics, RAS, 2012. – 45 p.
13. Glaziev, S. Yu. Strategiiia operezhaiushchego razvitiia Rossii v usloviiah global'nogo krizisna [Text]: Monograph / S. Yu. Glaziev. – Moscow: Ekonomika, 2010. – 287 p.
14. Polterovich, V. M. About Strategies of Catching up Development for Russia [Text] / V. M. Polterovich // Ekonomicheskaiia nauka sovremennoi Rossii. – 2007. – No. 3 (38). – P. 17–23.

15. Sukharev, O. S. Adequacy of outpace development strategy of russian economy in global changes [Text] / O. S. Sukharev // Economic Analysis: Theory and Practice. – 2013. – No. 47 (350). – P. 2–15.
16. Bodrunov, S. D. Rossiiskaia tragediia – deindustrializatsiia otechestvennoi ekonomiki: nauchnyi doklad [Text] / S. D. Bodrunov. – Saint Petersburg: Institute of New Industrial Development, 2013. – 34 p.
17. Bainev, V. F. Deindustrializatsiia postsovetskih stran: prichiny i mehanizmy ee osushchestvleniia [Text] / V. F. Bainev, V. T. Vinnik // Problemy perehodnoi ekonomiki. – 2010. – P. 5–16.
18. Khaustova, V. Ye. Promyslova polityka v Ukraini: formuvannia ta prohnouzuvannia [Text]: Monograph / V. Ye. Khaustova. – Kharkiv: VD «INZhEK», 2015. – 384 p.
19. Machikhina, A. V. Challenges of the russian regions in the age of globalization (in terms of the central federal district) [Text] / A. V. Machikhina // The Way of Science. – 2014. – No. 1 (1). – P. 124–126.
20. Tolchinskaja, M. N. Typification of backward regions of russia and way of overcoming of a condition of depression [Electronic resource] / M. N. Tolchinskaja // Regional problems of transforming the economy. – 2008. – No. 4. – Available at: \www/URL: <http://www.rppe.ru/wp-content/uploads/2010/02/tolchinskaja-mn.pdf>
21. Mehanizm [Electronic resource] // Wikipedia. – Available at: \www/URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/механизм>
22. Yaroshenko, I. V. Identyfikatsiia problemnykh rehioniv Ukrainy ta vyznachennia priorytetnykh napriamiv yikh rozvytku [Text]: PhD thesis / I. V. Yaroshenko. – Kharkiv: Research Center for Industrial Problems of Development of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2015. – 186 p.
23. Klimov, A. A. Prostranstvennoe razvitie i problemnye territorii: sotsial'no-ekonomicheskie aspekty [Text] / A. A. Klimov. – Moscow: KomKniga, 2006. – 288 p.
24. Ivanov, Yu. B. Regions of concern and state regional policy in Ukraine [Текст] / Yu. B. Ivanov, A. D. Oleinik // Bulletin of Baikal State University. – 2013. – No. 2 (88). – P. 29–36.
25. Keretsman, V. Yu. Derzhavne rehuliuвання rehionalnogo rozvytku: teoretychni aspekty [Text]: Monograph / V. Yu. Keretsman. – Kyiv: UADU, 2002. – 188 p.